

III. Сучасні виклики, інновації та майбутні сценарії безпеки

Сесія об'єднує аналітику новітніх загроз та орієнтована на осмислення складних і взаємопов'язаних вимірів сучасних безпекових викликів, які виникають у контексті цифрової трансформації та гібридних загроз із баченням майбутнього безпеки. Обговорюються сценарії майбутніх конфліктів і підходи до стратегічного передбачення, зокрема в умовах невизначеності, проривних технологій та еволюції способів ведення війни. Окремий фокус спрямовано на інформаційно-психологічні операції, алгоритмізацію вторгнень й цифрові ІПСО як нову площину конфліктності. Увага приділяється дискурсу безпекових гарантій, здатності міжнародного публічного права реагувати на новітні загрози, а також пошуку інноваційних правових механізмів забезпечення державного суверенітету й оновлення підходів до колективної безпеки в багатосторонньому вимірі.

Юрій ТЕМІРОВ

кандидат історичних наук, доцент
декан факультету історії та міжнародних відносин
Донецького національного університету імені Василя Стуса

КУЛЬТУРНО-ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ВИМІР МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ

Свого часу публікація роботи Семюела Гантінгтона «Зіткнення цивілізацій та зміна світового порядку» суттєво сприяла осмисленню цивілізаційного виміру світової політики та міжнародної безпеки, впливу на них культурного різноманіття. Разом з тим вона також надалі ускладнювала певну термінологічну плутанину у використанні понять «цивілізація» та «культура». Як правило, ігнорується той факт, що в розумінні цивілізації та цивілізованості склалися два методологічно відмінні підходи. В одному з них, який асоціюється з такими мислителями, як Освальд Шпенглер, Арнольд Тойнбі, Семюел Гантінгтон, цивілізація представлена в якості своєрідної історичної константи, комплексу характеристик, який мало змінюється в процесі історичних трансформацій. В іншому підході, представленому передусім дослідженнями Елвіна Тоффлера, цивілізація – це етап (етапи) розвитку суспільства, інакше кажучи, в ньому акцентується історична змінна. На нашу думку, проясненню ситуації може сприяти чітке термінологічне розрізнення інтерпретацій, коли у випадку історично константних характеристик використовується поняття «культура», тоді як в разі великих етапів історичного розвитку ми маємо справу саме з «цивілізаціями».

Одним з проявів згаданої вище плутанини стало некоректне ототожнення модернізації та вестернізації. У цій доповіді розглядаються основні теоретичні підходи до цих феноменів, їх критичні та позитивні інтерпретації, а також вплив на формування світового порядку, системи міжнародної безпеки в постбіполярний період.

Після завершення холодної війни, під час якої домінував військово-політичний вимір конфронтації, зростає вплив інших секторів національної та міжнародної безпеки. Відповідно, культура також стає важливою складовою світової політики (Kalaycioglu, 2020). На особливу увагу культурно-цивілізаційний вимір заслуговує в контексті фактору гетерогенності суспільної природи ключових акторів міжнародних відносин. Підвищується роль незахідних суб'єктів світової політики, що трансформує відносини «центр–периферія» та актуалізує проблематику «діалогу культур».

Сформувалися три основних розуміння культури:

- Культура як усталений набір правил і норм. У такому сенсі культура є спільною для учасників і різноманітною між різними групами. Культура надає спільноті учасників рамки значень, які формують їхню поведінку.
- Культура як інтерсуб'єктивно спільна та історично передана мережа значень. В цьому випадку більша увага приділяється змінам та внутрішньому розмаїттю. Культурні значення не поділяються всіма членами спільноти, і вони не є незмінними.
- Культура як динамічний феномен, поле конкуруючих репрезентацій. Знову ж таки, культура є внутрішньо та зовні різноманітною. Однак історичні та сучасні владні відносини в конструюванні культурних репрезентацій виходять на перший план.

Разом з тим маємо два підходи до інтерпретації культури: ахісторицистський та історицистський. Перший представлений двома (до цього часу домінуючими) традиціями в теорії міжнародних відносин: реалістичною та ліберально-ідеалістичною. Класичний реалізм (Ганс Моргентау) певною мірою залучає фактор національної культури через концепцію «національних інтересів». Неореалізм (структурний реалізм, Кеннет Вотц) виключає будь-які фактори, крім матеріального виміру сили і здатності впливати, з теорії та практики міжнародних відносин, але Джон Мершеймер розглядає націоналізм в якості суттєвої перешкоди домінуванню універсалістських ідеологічних проєктів часів холодної війни. Представники так званого сучасного класичного реалізму (Річард Нед Лебов) намагаються відродити реалізм за допомогою включення фактору культури (Lebow, 2008). Теорія ліберального миру (Майкл Дойл) стверджує, що спільна політична культура сприяє миру. Неоліберальні інституціоналісти (Роберт Кеохейн, Джозеф Най) не виключають можливість обмеження впливу культурного розмаїття на політичну сферу, завдяки чому створені культурно нейтральні інституції здатні сприяти співпраці раціональних акторів міжнародних відносин.

Історицистське бачення ролі культури в міжнародній безпеці розвивається в межах Англійської школи, конструктивізму та історичної соціології (Lebow, 2009). Англійська школа (Хедлі Булл, Беррі Б'юзен) пов'язує виникнення міжнародного порядку із спільним культурним чи цивілізаційним контекстом. Цей спільний контекст дозволяє учасникам визнавати спільні інтереси та створювати міжнародні інституції, що сприяють упорядкованим та мирним відносинам, що виникають у міжнародному суспільстві. Разом з тим Б. Б'юзен стверджує, що міжнародне співтовариство тримається разом завдяки поєднанню примусу, розрахунку та віри, що дозволяє йому продовжувати, хоча й диференційовано, функціонувати в обставинах культурної різноманітності. Конструктивізм (Олександр Вендт, Пітер Катценштейн) розглядає культуру як інтерсуб'єктивно утримувані мережі сенсу та значення. Це висуває на перший план спільні культурні значення між учасниками, а не їхню внутрішню різноманітність. Різноманітність культури, таким чином, стосується здебільшого відмінностей між соціальними групами. Історична соціологія (Джордж Лоусон) пропонує теоретико-методологічні засади розуміння суспільної природи суб'єкта.

Саме історицистська інтерпретація створює теоретико-методологічні передумови для обґрунтованого розрізнення культури та цивілізації, модернізації та вестернізації. При цьому варто пам'ятати, що модернізація — це не лише історичний процес переходу від традиційного суспільства до сучасного, а й політичний проект, сформований у США у 1950–1970-х роках. Теорія модернізації передбачає поступальний розвиток суспільств до раціональної економіки, ліберальної демократії та індустріального суспільства (Latham, 2008, pp. 232-234). Таким чином, йдеться про позитивне бачення модернізації як еволюційного переходу до нового типу суспільного буття, відмінного від традиційних форм (Shilliam, 2017). У сфері міжнародних відносин модернізація виявляється в появи притаманних індустріальному суспільству систем міжнародних відносин, так званих систем Вестфальського типу. Ще одне наочне свідчення модернізації — реалполітика як модель зовнішньої політики, що базується на національних інтересах та врахуванні балансу сил.

Проте прибічники критичного бачення наголошують на її «темній стороні», до якої належать передусім колоніалізм та імперіалізм як засоби насильницької модернізації. Такий підхід відкриває шлях для критики євроцентризму та обґрунтуванню ідеї множинності історичних шляхів до суспільства модерну. Серед критиків традиційних теорій модерну знаходимо представників марксизму та неомарксизму, ніцшівства, веберіанства, екзистенціалізму та постмодернізму.

Карл Маркс розкриває відповідні аспекти відчуження в капіталістичному суспільстві; Фрідріх Ніцше пише про кризу моральних цінностей і потребу особистісного морального творення; Макс Вебер попереджає про «залізну клітку» раціоналізму; Мартін Гайдеггер аналізує технологічне мислення як

домінуючий тип відношення до світу; Мішель Фуко вважає контроль і нагляд сутностями модерного суспільства.

Однак в умовах «політичної повсякденності» світової політики критика модерну перетворюється на заперечення саме західного варіанту модернізації, інакше кажучи, модернізація ототожнюється з вестернізацією, з нав'язуванням західного способу життя, західної культури (Brown, 2018). Антизахідну складову критики модернізації, нерідко в привабливій обгортці «культурного різноманіття», активно використовують вороги міжнародного ліберального порядку, насамперед росія та Китай. Антизахідний зміст вкладається в концепцію «Глобального Півдня». Москва та Пекін намагаються дискредитувати саму ідею базованого на правилах міжнародного порядку, що загрожує поверненням міжнародних відносин, міжнародної безпеки до імперського безладу домодерну з єдиним функціональним правилом – правом сильного.

Таким чином, у сучасному глобалізованому світі модернізація та культурне різноманіття є не просто теоретичними концепціями, а реальними факторами політичної динаміки. В інтересах розбудови міжнародного порядку, який базується на правилах, ефективної системи міжнародної безпеки слід розрізняти культуру та цивілізацію, уникати ототожнення модернізації та вестернізації, використовувати фактор культурного різноманіття для розбудови справедливого світового порядку, а не його дестабілізації.

Список використаних джерел

- Brown, G.V. et al. (2018) *The Concise Oxford Dictionary of Politics and International Relations (Oxford Quick Reference)*. Oxford University Press.
- Kalaycioglu, E. (2020). Cultural Diversity and World Politics. *Oxford Research Encyclopedias. International Studies*. doi: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190846626.013.541>
- Latham, M.E. (2008). Modernization. *International Encyclopedia of the Social Sciences (Vol. 5)*. Macmillan Reference USA.
- Lebow, R.N. (2008). *A Cultural Theory of International Relations*. Cambridge University Press.
- Lebow, R.N. (2009). Culture and International Relations: The Culture of International Relations. *Millennium - Journal of International Studies*, 38(1), 153-159. doi: <https://doi.org/10.1177/0305829809336258>
- Shilliam, R. (2017). Modernity and Modernization. *Oxford Research Encyclopedias. International Studies*. doi: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190846626.013.56>